

מפני הבושה

ויאמר יוסף אל אחיו אני יוסף העוד אבי חי ולא יכלו אחיו לענות אתו כי נבהלו מפניו: ויאמר יוסף אל אחיו גשו נא אלי ויגשו ויאמר אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אתי מצרימה: (בראשית מה ג-ד).¹

בראשית רבה פרשה צג סימן י – מתוכחת יוסף לתוכחת הקב"ה

אבא כהן ברדלא אמר: אוי לנו מיום הדין, אוי לנו מיום התוכחה! בלעם, חכם של האמות, לא יכול לעמוד בתוכחתה של אתוננו, זהו שכתוב: "ההסכך הסכנתני לעשות לך כה ויאמר לא". יוסף קטנן של שבטים היה ולא היו יכולים לעמוד בתוכחתו, זהו שכתוב: "ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו". לכשיבוא הקב"ה ויוכיח כל אחד ואחד לפי מה שהוא, שנאמר: "אוּכִיחְךָ וְאֶעֱרַכְךָ לְעֵינֶיךָ" (תהלים ג) - על אחת כמה וכמה.²

רש"י בראשית פרק מה א – יוסף לא רצה שהאחים יתביישו

ולא יכול יוסף להתאפק לכל הנצבים - לא היה יכול לסבול שיהיו מצרים נצבים עליו ושומעין שאחיו מתביישין בהיודעו להם.³

תורה תמימה ויקרא יז – בין בושה לתוכחה

הוכיח תוכיח ... ולא תשא עליו חטא - יכול יוכיחנו אפילו כשמשנתנים פניו מפני הבושה? תלמוד לומר: "ולא תשא עליו חטא".⁴

ויהיו שְׁנֵיהֶם עֲרוּמִים הָאָדָם וְאֶשְׁתּוֹ וְלֹא יִתְבַּשְׂשׁוּ: (בראשית ב כה).⁵

רד"ק בראשית פרק ד פסוק ט – קין מול אדם הראשון

ומה שאמר לו: "אי הבל אחיך", הוא לפתיחת הדברים, כמו שאמר לאדם: "איכה" ... ומה שהושיבו קין: "לא ידעתני", מפני הסתפקו עדין בדיעת הבורא בעניני בני אדם. לפי שאמר לו: "אי הבל אחיך", ולא אמר לו: "למה הרגת הבל אחיך"? חשב קין כי לא ידע. וכחש, ואמר: "לא ידעתני, השומר אחי אנכי?" - הוא הולך למלאכתו

¹ רגע ההתוודעות של יוסף לאחיו הוא ללא ספק מרגעי השיא של סיפור יוסף ואחיו (אחריו יבוא המפגש עם אבא יעקב) לו כבר נדרשנו בדברינו **ולא יכול יוסף להתאפק, היו דבריו של יהודה נראים לכל צד**, וכן הסיפור **שלא סופר** כולם בפרשה זו. התוודעות יוסף אל אחיו נראית חד-סטרית באופן בולט. הוא מדבר והם נבהלים. הוא קורא להם לגשת והם נגשים מהוססים ומבוששים. על בושה זו, שהמקרא אולי קצת מצניע, אבל המדרש מציף, אנו מבקשים להתמקד.

² הרעיון החינוכי/מוסרי של המדרש הוא ברור וניסיונו ללמוד לקח מתוכחתו של יוסף לאחיו (ותוכחת אתוננו של בלעם לבלעם) לתוכחת הקב"ה ביום הדין, מובן. אך בפשט הפסוקים, מה באמת גרם לאחים להיבהל? מסביר רש"י על הפסוק: "נבהלו מפניו - מפני הבושה". באים נושאי כליו של רש"י, רא"ם וגור אריה, ומדגישים שלא מפני הפחד והחשש שיוסף יעשה להם רע ויתנקם בהם נבהלו האחים, אלא "מפני הבושה". דברי יוסף: "הוציאו כל איש מעל" שהאחים יכלו להבין כאיום, היו: "כדי שלא יראו בושתם והרמת קולו בבכי, יורה על רוב אהבה וחבה". ופירוש העמק דבר על הפסוק מדגיש שהבושה של האחים מקורה בדברי יוסף: "עוד אבי חי"? ואלה דבריו: "שדייק לומר העוד אבי חי ולא אמר אבינו, אלא דייק שהוא אבי ביחוד ... דאפילו אם לפי מחשבתם דנו את יוסף בצדק, מכל מקום היה להם לחמול ולחוש על אביהם שהרי ידעו כי אהבתו עזה אליו. ועל זה כתיב ולא יכלו אחיו לענות אותו מפני הפחד והבושה". ראו דברינו **העוד אבי חי** בפרשה זו.

³ רש"י כאן הופך את הגלגל. אחי יוסף אכן נבהלו מפני הבושה, אבל כוונת יוסף המקורית בהתוודעו אליהם ביחידות (ותוך לקיחת סיכון) הייתה דווקא למנוע בושה מהאחים. ראו מוטיב זה במדרש תנחומא ויגש סימן ה ביתר שאת: "אמר רבי שמואל בר נחמן: לסכנה גדולה ירד יוסף. שאם הרגוהו אחיו, אין בריה בעולם מכירו. ולמה אמר: הוציאו כל איש מעלי? אלא כך אמר יוסף בלבו: מוטב שאהרג ולא אבייש את אחי בפני המצרים". על משקל מאמר חז"ל, ברכות מג ע"ב: "נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ולא יליבן פני חברו ברבים".

⁴ בגמרא ערכין טז ע"ב, הנוסח שבידינו הוא: "יכול אפילו משנתנים פניו? תלמוד לומר: לא תשא עליו חטא". וכך גם במקור בספרא קדושים פרשה ב פרק ד: "ומנין שאם הוכחתו ארבעה וחמשה פעמים חזור והוכיח? תלמוד לומר: הוכיח תוכיח. יכול אפילו את מוכיחו ופניו משתנות? תלמוד לומר: ולא תשא עליו חטא". בעל תורה תמימה מוסיף את המילים: "מפני הבושה". אפשר שהוא מצטט באופן חופשי מהזכרון או שהיה לפניו נוסח אחר. בין כך ובין כך, פשוט ש"פניו משתנות" הוא מפני הבושה, והרי לנו קישור להלכות תוכחה מפרשת יוסף ואחיו. האם מתח יוסף את החבל יתר על המידה? נראה שיש כאן חזרה למוטיב של הלבנת פני חברו שראינו לעיל. ראו דברינו **הוכח תוכיח את עמיתך** בפרשת קדושים.

⁵ לפני שנפליג עוד בביתוי "מפני הבושה", ויש לא מעט כאלה בספר בראשית בלבד, הנה הבושה הראשונית של אדם וחווה שחשו אחרי שאכלו מעץ הדעת טוב ורע. יש פרשנים שעמדו על כפילות השי"ן בפסוק ותמהו אם אכן מדובר כאן בפועל ב"ש או שמא ב"ש" (ראו למשל בראשית רבה יח ו פירוש העמק דבר על הפסוק), אבל פשיטא לרוב המפרשים שמדובר כאן בבושה הקשורה לצניעות שבינו ובינה. ראו פירושי רש"י ורד"ק על הפסוק. והרחיב בדבר רש"י הירש שמפרש: "בחסד ה' על האדם הוא נתן בלבו את רגש הבושה ... המודיעו תמיד את נחיתות עצמו. כך נעשה האדם אפוסטרופוס ושומר לעצמו. הבושה קרובה לענוה ולצניעות ... הענו מכיר, שאין הוא מתאים לאידיאל, בו צייר לו את עצמו. כך הפקיד הקב"ה את האדם בידי עצמו; לכל אחד מסר את האידיאל, שעל פיו ידון את עצמו. ידיעת האידיאל הוא המצפון; ופסק דינו המחייב של המצפון - הוא הבושה".

ואני הולך למלאכתי. וכי שומר אני אותו בכל מקום שילך עם צאנו? אבל אדם לא כחש, כי יודע היה כי האל יודע כל דברי בני אדם, ואף על פי שפתח לו בלשון מסופק ואמר לו איכה, ידע כי הכל גלוי לפניו יתברך, והשאלה לא היתה אלא לפתיחת הדברים, ולא התחבא אלא מפני הבושה.⁶

דברי דוד בראשית פרק יג - פרידת לוט מאברהם

"ויסע לוט מקדם" (בראשית יג יא), נמצא נוסע ממזרח למערב. הרא"ם הקשה .. שמגבולי הארץ נראה שכר הירדן במזרחה של ארץ ישראל, ובית אל תוך ארץ ישראל (במרכזה), ונמצא שההולך מבית אל שהיה אברהם דר שם לככר הירדן הולך מאצל אברהם למזרח!⁷ ... אלא דלוט בחר לו מדינה שהיתה מפורסמת לזנות והיה לו בושת מאברהם לילך לשם והיה דואג שמא יאמר לו אברהם שלא יסע לשם מפני הבושה, ע"כ כיחש בפני אברהם והלך לצד מערב ... ובהיותו בדרך עקלקלותו הלך משם לאחוריו לצד מזרח דרך אחר שלא יהיה אצל אברהם בהליכתו לככר הירדן.⁸

יעקב ולבן – פירוש עקידת יצחק בראשית שער כה (פרשת ויצא)

"ולא נטשתי לנשק לבני ולבנותי עתה הסכלת עשו וכו'". אין סכלות גדולה כהסיר מסוה הבושה מעל פני האויב הנסתר כשידו תקפה לעשות רע. כי הוא נותן חרב בידו להרע עמו בגלוי ורעות רבות שלא היה כח בידו לעשותם מתחילה מפני הבושה. ולזה אמר לו: אחר שנגנבת ממני בשיעור זה עד שלא נטשתי לנשק לבני ולבנותי כדרך הנפטרים זה מזה, הנה פרסמת אצל הכל שחשבתני לאויב לך. והנה בזה ודאי הסכלת עשו כשפתחת לי פתח שהיה סגור מתחילה. "כי מעתה יש לאל ידי לעשות עמכם רע" - בשכבר הוסר מסוה הבושה מאהבה מסותרת אשר בינינו ואין אשם על החשוד שיעשה מה שנחשד עליו.⁹

בראשית רבה פב יג, פרשת וישלח – פרידת עשו מיעקב

"ויקח עשו את נשיו ואת בניו ואת בנותיו ואת כל נפשות ביתו ואת מקנהו ואת כל בהמתו ואת כל קנינו אשר רכש בארץ כנען וילך אל ארץ מדין ויעקב אחיו" (בראשית לו ו). ר' אליעזר אמר: מפני שטר חוב: "כי גר יהיה זרעך" (בראשית טו יג). ר' יהושע בן לוי אמר: מפני הבושה.¹⁰

⁶ אדם הראשון ידע שהקב"ה לא רק ברא את העולם ובכוחו לעשות הכל פיסית, אלא גם שיש לו ידיעה "בענייני בני האדם", היינו בהשגחה מוסרית ודתית, והוא דורש מבני האדם דין וחשבון על מעשיהם. ומה שאדם הראשון התחבא הוא "מפני הבושה"; דווקא משום שידע שיש מי שבא בחשבון על המעשים. אבל קין לא חשב כך וגם לא בוש במעשיו וכיחש. האם חוסר הבושה והמחשבה שאלהים לא "מתעניין בבני האדם" הוא שהביא את קין לא רק לרצח, אלא גם להכחשתו? ראו מנגד, פירוש עקידת יצחק (ר' יצחק ערמה מאה 15 ספרד) שמדגיש את בושת קין לפני הרצח, בעת שהביא את מנחתו והקב"ה לא שעה אליו, ואלה דבריו: "ואל קין ואל מנחתו לא שעה. לא נתפייס ממנו (בראשית רבה כב ו) - ענין השעיה הוא מה שיגיע לרועה מחיי המנוחה וההדור במלאכתו יותר ממה שיגיע לעובד האדמה ... ועל זה יחר לקין מאד מפני הקנאה שיהא זולתו מנהיגו ... גם נפלו פניו מפני הבושה שיהא אחיו הקטן ממנו בעיניו הולך קוממיות והוא קודר שחוח בפניו". הבושה שהביאה לקנאה היא שגרמה לרצח! בין שתי הגישות המנוגדות האלה, של ר"ק ושל ר' יצחק ערמה, הרי לנו שוב קשר בין שפיכות דמים ובושה. בושה שמביאה לשפיכות דמים, ובושה או חוסר בושה לאחר שפיכות דמים. ושוב עולים דברי הגמרא בברכות מג ע"ב: "נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים". ראו דברינו [קין והבל – הרצח הראשון](#) בפרשת בראשית.

⁷ "ויסע מקדם", משמע שלוט נסע ממזרח. ולאן? למערב. והרי זה בדיוק הכיוון ההפוך מגב ההר לסדום.

⁸ לוט בוחר בדרך עקלקלה לסדום מפני הבושה מאברהם (שלא כפשט הפסוקים בעליל). אבל גם אברהם נסע משם. ראו רש"י ומדרש אגדה על "ויסע אברהם" (בראשית כ א) שלאחר הפיכת סדום ומעשה לוט ושתי בנותיו: "להתרחק מלוט שיצא עליו שם רע שבא על בנותיו". וחוזר על כך רש"י בפירושו לבראשית כא לד: "ויסע משם אברהם מפני בושה של לוט ובא לארץ פלשתים". כך גם בפירוש פני יהושע בגמרא בבא קמא צב ע"א: "שמפני הבושה דמעשה לוט הלך לו". פרידת לוט ואברהם שאמרו "אנשים אנחנו" התחילה בבושתו של לוט מאברהם שהוא הולך לסדום ולפיכך הלך סחור סחור כאילו הוא הולך מערבה ובעצם הלך מזרחה. ואחריתה של פרידה זו בבושתו של אברהם על מעשי אחיינו ובנותיו, והוא מתרחק בשל כך מערבה ועוזב את גב ההר לטובת ארץ פלשתים. ראו דברינו [פרידת אברהם ולוט](#) בפרשת לך לך. וסוף דבר שמפרידה ובושה כפולה זו באה רות המואביה וייסדה את מלכות בית דוד. ראו גמרא בבא קמא לח ע"ב: "אמר לו הקב"ה: לא כשעלתה על דעתך עלתה על דעתי, שתי פרידות טובות יש לי להוציא מהן, רות המואביה ונעמה העמונית". מהפרידה והבושה יצאו "שתי פרידות טובות". גם זה מסתרי התורה.

⁹ מכל "הירידות" של המדרש והפרשנים על יעקב אבינו, הנה עוד אחת שפירוש עקידת יצחק שם בפיו של לבן. טענת לבן ליעקב היא שבמעשה הברחה שלו הוא סילק את הבושה שעוד הייתה אצלו (אצל לבן) שלא לפגוע בחתנו כל עוד הוא גר בחרן. אבל משבחר לברוח ולגנוב את לבנו, פרסם יעקב "אצל הכל" שהוא מחשיב את לבן לאויב ולפיכך "מעתה יש לאל ידי לעשות עמכם רע". לא "לאל ידי" של כח פיסית בלבד, אלא "לאל ידי" של הצדקה "משכבר הוסר מסוה הבושה". גם אויב וצר מחפש "עלילות דברים" וסיבות להצדיק את רשעותו. אך זו טענה קשה כנגד יעקב דווקא בהיבט המוסרי. נראה שבעל עקידת יצחק נעזר במקרא על מנת להוכיח את דורו הוא שלא לעשות מעשים של גניבת דעת, רמאות וכו' שיתנו ביד אויבי עם ישראל צידוק להכות בהם ולהסיר מעליהם את מעט הבושה שאולי עוד יש להם שלא לפגוע בחלשים.

¹⁰ 'פסוק קטן' מסתתר בים אירועי פרשת וישלח, לאחר הדרמה הגדולה של מפגש יעקב ועשו, ובו שעשו עוזב את ארץ כנען והולך "אל ארץ" אחרת (שעיר עפ"י פשט המקרא, רומא עפ"י המדרש) "מפני יעקב אחיו". מדוע? מה מוסיף פסוק זה על מה שכבר שמענו בתחילת פרשת וישלח שעשו בא משעיר? אומר ר' אליעזר: משום שעשו לא רצה לכרוך את גורלו בגורל בית אברהם שנגזר עליהם

בראשית רבתי פרשת וישלח – למה התבייש עשו

ור' יהושע אומר: מפני הבושה, שיאמרו שאיני יכול לו, ולזה מוטב לי שאלך לי ולא אתבייש.¹¹

ירושלמי נדרים פרק ה הלכה ד – התרת נדר

הנודר הנייה מחבירו בפניו, לא ישאל לו אלא בפניו. שלא בפניו - נשאלין לו בין בפניו בין שלא בפניו. רבי יוחנן אמר: מפני הבושה.¹² ר' יהושע בן לוי אמר: מפני החשד.¹³ ואתיין אילין פלוגותא כאילין פלוגותא, דתני: יום הכיפורים צריך לפרוט את מעשיו דברי רבי יודה בן בתירה. רבי עקיבה אומר אינו צריך לפרוט את החטא.¹⁴

תולדות יצחק שמות כה ב – התרומה למשכן

ואמר "מאת כל איש אשר ידבנו לבו" ... לפי שיש מתנדבים לא מלבם אלא מלב אחרים, שרואים לאחרים שמתנדבים ולכן הם מתנדבים מפני הבושה, ולזה אמר "ידבנו לבו" ואמר "נדיב לבו".¹⁵

שיר השירים רבה ו יא – מתן צדקה מפני הבושה

מה האגוז הזה יש בו אגוזי פרך, אגוזים בינונים ואגוזים קנטרנין, כך ישראל יש מהן עושין צדקה מאליהן, ויש שאם אתה תובען הם נותנים, ויש שאת תובען ואין עושין.¹⁶

שטר החוב של גלות בברית בין הבתרים (ראו תזכורת 'שטר חוב' זה במדרש במדבר רבה יט טו בעת שבני ישראל מבקשים לעבור בארץ אדום בדרכם לארץ כנען). אבל ר' יהושע בן לוי סבור שעשו עזב את ארץ כנען ונפרד מיעקב "מפני הבושה". ראו חזרה על מדרש זה בבראשית רבה פד ב בתחילת פרשת וישב שבא להסביר מדוע ציפה כעת יעקב לשבת בשלווה (מה שמעצים את "קפץ עליו ורדו של יוסף" ואחיו אחרי שסוף סוף סגר חשבון עם עשו אחיו). אך לעניינינו, איזו בושה הייתה לעשו מפני יעקב? האם הבושה שהנביא עובדיה מזכיר: "מחמס אחיך יעקב תִּכְסֵּף בּוֹשָׁה"? לא מסתבר. ראו רש"י על הפסוק: "מחמס אחיך יעקב - בשביל חמס שעשית ליעקב". זה עשו ההיסטורי של מלכות אדום שהציקה לישראל במהלך הדורות ואילו כאן, אנחנו עדיין בספר בראשית. מדרש זה מציע שעשו התבייש בכך שאינו יכול ליעקב. אך מדרש שכל טוב על הפסוק מציע פירוש רך יותר: "ר' יהושע בן לוי אומר: מפני הבושה, שראה את יעקב אחיו מעוטר בבגדים הגונים ובנות הגונות וכל טוב". אבל הוא ממשיך שם ומדגיש כל זה איננו פשט הפסוקים. הרי הפסוק הסמוך שם אומר במפורש: "כִּי הִיָּה רְכוּשׁוֹ רַב מְשֻׁבָּת יַחְדָּו וְלֹא יָכֹלָה אֲרָץ מְגוּרֵיהֶם לְשֵׂאת אֹתָם מִפְּנֵי מְקַנְיָהֶם". על כורחנו נחזור לרעיון שכבר נזכר לעיל, שפירושים אלה מדברים אל דורם מגמתם ליצור 'דיאלוג' סמוי או שמא תקווה שעשו הוא אדם הוא רומא של תקופת הדרשן יאחז במידה של בושה כלשהיא (קצת פחות יוהרה) כלפי יעקב-ישראל המשועבד לו. שוב ושוב משמש ספר בראשית 'סימן' ושיב תקווה לבנים.

¹² בדיון זה, המוטיב "מפני הבושה" פועל בכיוון הפוך. לא להימנע מלעשות דבר מה "מפני הבושה", אלא, אדרבא, לעשות מעשה "מפני הבושה" - להכריח את מי שנדר הנאה מחברו (שאינו רוצה שום עסק איתו, אולי גם הדיר את חברו הנאה ממנו) שיחזור בו וישאל על נדו דווקא בפני אותו חבר שנדר ממנו או הדיר אותו. וכמו שמפרש קרבן העדה שם: "מפני הבושה - כדי שיתבייש, הואיל והעיו להדירו בפניו צריך שיתבייש בהתירו". ובלשון פירוש פני משה שם: "מפני הבושה - אין נשאל אלא בפניו כדי שיתבייש בפני חברו שרוצה שיתירו לו נדר". ראו גם פירוש ידד נפש: "רְבִי יוֹחָנָן אָמַר מִפְּנֵי הַבוֹשָׁה מֵה שְׂרָאִינוּ שְׂאֵל יִשְׂאֵל אֵלָּא בְּפָנָיו זֶה כְּדִי לְבִישׁ אוֹתוֹ, שְׁהָרִי הוּא לֹא חֲשַׁב עַל כֵּךְ שֶׁמְבִישׁ אֶת חֲבֵירוֹ כְּשֶׁהִדִּירוֹ בְּפָנָיו, לְכֵן כְּשֶׁרוּצָה לְהִשְׂאֵל, יִתְבִּישׁ אִף הוּא". בושה כנגד בושה.

¹³ היתר הנדר בפני מי שנדר הנאה מחבירו איננו על מנת לבייש אותו, סבור ר' יהושע בן לוי, אלא: "מפני החשד - שלא יחשדוהו שעבר על נדרו" (קרבן העדה שם). ובלשון פני משה: "מפני החשד. שלא יחשדו זה שהוא עובר על נדרו כשיראה שנהנה ממנו". (השווה עם ר' יהושע בן לוי שבמדרש הקודם).

¹⁴ נגררנו לסוגיה עד סופה. התלמוד מדמה את מחלוקת ר' יוחנן ור' יהושע בן לוי עם מחלוקת התנאים: רבי יהודה בן בתירה ורבי עקיבא, בדיון אדם שמתוודה על חטאיו אם צריך (או ראוי) שיפטר את חטאיו או לא. פירוט כזה מן הסתם יבייש את המתוודה. ר' יהודה בן בתירה אינו חס על בושה זו, אדרבא, אולי כך יימנע האדם מלחטוא בפעם אחרת, וכך גם ר' יוחנן בדיון המדיר הנאה מחברו שאם רוצה להישאל על נדר זה, שיעשה זאת בנוכחות מי שהדיר ויתבייש. אך ר' עקיבא חולק וסבור שאין לבייש את המתוודה, וכמותו סבור גם ר' יהושע בן לוי (ולכן הוא מנמק את הנשאל על הנדר מסיבה אחרת - מפני החשד). נראה שהמחלוקת בין הצדדים היא פסיכולוגית במהות תכונת הבושה ופעולת הביוש או ההתביישות. ר' יהודה בן בתירה ור' יוחנן סבורים שבהפסד הרגעי של אדם שמתבייש או חש בושה יש רווח גדול לעתיד. זה שיעור טוב לחיים. וכמאמר חז"ל בגמרא נדרים כ ע"א: "כל אדם המתבייש לא במהרה הוא חוטא". אך ר' עקיבא ור' יהושע בן לוי סבורים שאי אפשר להקנות לאדם את תכונת הבושה וההצטנעות ע"י שנגרם לו בושה. זה כדור שלג מסוכן. ובאשר לפירוט החטא, נראה שהנושא הוכרע בגמרא יומא דף פו ע"ב בהבחנה בין חטא מפורסם וחטא שאינו מפורסם, או בהבחנה בין חטא שבין אדם לחברו וחטא שבין אדם למקום. ראו דברינו [כיסוי החטא או גילוי](#) ביום הכיפורים.

¹⁵ פעמיים נזכר הביטוי "נדב לבו" בפסוקי תרומת המשכן: בתחילת פרשת תרומה, שמות כה ב: "מֵאֵת כָּל אִישׁ אֲשֶׁר יִדְבְּנוּ לְבוֹ" ובראשית פרשת ויקהל, שמות לה ה: "כָּל נְדִיב לְבוֹ יִבְיָאֵה אֶת תְּרוֹמַת ה' וכו'". הנדבה הראויה למשכן חייבת לבוא מלב ורצונו האישיים של הנודב ולא מחמת שהוא רואה שאחרים מתנדבים והוא מתבייש. ראו בדומה פירוש העמק דבר על הפסוק בפרשת ויקהל: "כל נדיב לבו יביאה - הוסיף כאן לבאר שלא ישלח איש נדבתו ע"י שליח אלא יביאה בעצמו. וזה כדי שיראו המקבלים אם נותן בנדיבות, או אולי רק מפני הבושה מחבריו המנדבים, וזה לא נתקבל ברצון. ולזה הטעם יהיה פירוש כל נדיב לבו יביאה - יביא את לבו עם תרומת ה'". האמנם? מה פגום בכך שאדם ירגיש שכולם נותנים והוא לא? תרומה כזו לא תתקבל? ובמצוות צדקה הרי אמרו: גדול המעשה מן העושה, היינו גדול מן שגורם לאחרים לתרום ולתת צדקה, ממי שרק תורם בעצמו. ומי הוא "חוקר כליות ולב" שיכול לבחון איזו תרומה באה ברצון ואיזו "מפני הבושה"?

¹⁶ אגוזי פרך הם האגוזים שנח לפתוח אותם ויש בהם תוך רב וטעים. אגוזים קנטרניים הם מהעבר השני, אגוזים שקליפתם קשה מאד לפיצוח ותוכם דל יחסי. הראשונים הם שנענים מיד ובנפש חפצה לכל קריאה של צדקה. האחרונים הם קשי לב שגם כשתובעים מהם אינם נותנים. אך מה שמעניין הם דווקא, האגוזים ובני האדם הבינוניים (שהם אולי הרוב), שאינם ראשונים לתרום, אבל מרגע שפונים אליהם הם נענים ולא חשובה הסיבה. גם אם משום שמתביישים מפני האחרים, העיקר שיש כאן נתינה וביניגוד למקור הקודם, אלא אם נאמר שיש הבדל בין נתינה למשכן ובין נתינה לצדקה (ומה עם כל התרומות בימינו עם כיתובים גדולים

רא"ש מסכת מגילה פרק ג – קריאת התורה בציבור

ומה שנהגו האינדא ששליח צבור קורא,¹⁷ היינו שלא לבייש את מי שאינו יודע לקרות, כדתנן גבי בכורים: בתחילה מי שיודע לקרות קורא ומי שאינו יודע לקרות מקרין אותו. נמנעו מלהביא מחמת הבושה, התקינו שיהו מקרין את הכל.¹⁸ ואין הדמיון נראה לי. דהתם נמנעו מלהביא בכורים ועברו על מה שכתוב בתורה.¹⁹ אבל הכא,²⁰ בקיאים יקראו והאחרים ימנעו ומחמת הבושה יתנו לב ללמוד הפרשה.²¹ אלא נראה הטעם לפי שאין הכל בקיאים בטעמי הקריאה ואין צבור יוצאין בקריאתו והוא בעיניו כיודע ואם לא יקראוהו בתורה אתי לאינצויי עם ש"ץ. לכך התקינו שיקרא שליח צבור שהוא בקי בקריאה.²² ומכל מקום, גם העומד לקרות יקרא בנחת ובדקדוק עם שליח צבור שלא תהא ברכה לבטלה. ואותו שאינו יודע לקרות, אין ראוי שיקראוהו שליח צבור והויא ברכה לבטלה ולא מסתבר שהוא יברך על קריאת שליח צבור.²³

מסכת סנהדרין דף י עמוד ב – מחמת כיסופא²⁴

תנו רבנן: אין מעברין את השנה אלא במזומנין לה. מעשה ברבן גמליאל שאמר: השכימו לי שבעה לעלייה, השכים ומצא שמונה. אמר: מי הוא שעלה שלא ברשות? ירד! עמד שמואל הקטן ואמר: אני הוא שעליתי שלא ברשות, ולא לעבר השנה עליתי, אלא ללמוד הלכה למעשה הוצרכתי. אמר לו: שב בני, שב. ראויות כל השנים כולן להתעבר על ידך, אלא אמרו חכמים: אין מעברין את השנה אלא במזומנין לה. ולא שמואל הקטן הוה, אלא איניש אחרינא, ומחמת כיסופא הוא דעבד.²⁵ כי הא דיתיב רבי וקא דריש, והריח ריח שום, אמר: מי שאכל שום - יצא! עמד רבי חייה ויצא. עמדו כולן ויצאו. בשחר מצאו רבי שמעון ברבי לרבי חייה, אמר ליה: אתה הוא שציערת לאבא? אמר לו: לא תהא כזאת בישראל!²⁶

שבת שלום, מחלקי המים

של שמות חיים או בעולם האמת?). ראו פירוש תורה תמימה על מדרש זה בהערות לשיר השירים פרק ו הערה מח: "ומעין ענין זה איתא בחולין ז ע"ב: ישראל קדושים הן [לענין צדקה]: יש מי שרוצה ליתן ואין לו ויש מי שיש לו ואינו רוצה (בסיפור על רבי שהזמין את פנחס בן יאיר לסעוד אצלו). וכתבו התוספות: ואפילו הכי, איקרי זה שיש לו ואינו רוצה קדוש, משום שנותן מפני הבושה, ומכאן מבואר אמיתת פירוש זה, משום דאם אינו נותן כלל הרי הוא נמשל לאגוזים קנטרנין שזה בודאי היפך מעלת הקדושה". הדרגה הפסולה היא האגוז הקנטרן. כל השאר, נקרא קדוש. ראו הפסוק בישעיהו ד ג, אמנם בעניין אחר: "וְהָיָה הַנְּשָׂאָר בְּצִיּוֹן וְהַנּוֹתָר בְּיְרוּשָׁלַם קְדוֹשׁ יִגְמְרוּ לוֹ כָּל הַכְּתוּב לְחַיִּים בְּיְרוּשָׁלַם".

¹⁷ בתורה, מה שאנו מכנים היום 'בעל קורא'.

¹⁸ ראו נוסח המשנה שבידינו, מסכת ביכורים פרק ג משנה ז: "בראשונה כל מי שיודע לקרות קורא וכל מי שאינו יודע לקרות מקרין אותו. נמנעו מלהביא, התקינו שיהו מקרין את מי שיודע ואת מי שאינו יודע". המילים "מפני הבושה" או "שהיו מתביישים" הם תוספת של הרא"ש כמו שאר מפרשי המשנה. ראו אגב המקבילה במדרש ספרי דברים פרשת כי תבוא פיסקא שא שמסביר שהסמך לכך שההקראה היא חלק בלתי נפרד מהבאת הביכורים, הם המילים בתורה: "וענית ואמרת" – "אין עניה אלא מפני אחרים".

¹⁹ על מצוות הבאת ביכורים.

²⁰ אפשר להוסיף כאן את המילה אדרבא.

²¹ אנשים יראו שאחרים יודעים לקרוא בתורה, יתביישו שהם אינם יודעים, ויטרחו ללמוד לקרוא על מנת שגם הם ייקראו לעלות לתורה ולקרוא בציבור.

²² כאן נראה שהרא"ש קצת חוזר בו ומסכים למנהג שיש בעל קריאה ולא כל אדם שעולה לתורה קורא בעצמו. החלופה שיעלו לתורה רק היודעים לקרוא עשויה לצאת בהפסד גדול ומריבות.

²³ שוב נעה המטולטלת לצד השני, לחשיבות הקריאה ע"י העולה לתורה, גם אם בלחש ובנחת עם שליח הציבור (ומתוך עיון בכתוב בספר התורה ולא מהשמיעה של בעל הקריאה), שאם לא כן, תהיה ברכת העולה לתורה ברכה לבטלה. שיטת הרא"ש המקורית עוד נזכרת בבית יוסף אורח חיים סימן קמא, אך להלכה התקבלה הפשרה שהוא מציע בסוף, ראו שולחן ערוך אורח חיים הלכות קריאת ספר תורה סימן קמא סעיף ב: "לא יקראו שנים, אלא העולה קורא ושליח ציבור שותק. או שליח ציבור קורא והעולה לא יקרא בקול רם. ומכל מקום צריך הוא לקרות עם השליח ציבור, כדי שלא תהא ברכתו לבטלה, אלא שצריך לקרות בנחת וכו'". נראה שגם פשרה זו לא פשטה בציבור הכללי (להוציא מעטים שמקפידים) וגברה הדעה הנגדית: "שלא לבייש מי שאינו בקי לקרות בדקדוק הקריאה" (בית יוסף שם). ואם יורשה לנו להכניס ראשנו בין הענקים, נראה להציע לחדש הדין שמי שעולה קורא בתורה, לפחות פעם בשנה בשמחת תורה בפרשת: "תורה ציוה לנו משה מורשה קהילת יעקב" (ראו דברינו [מורשה קהילת יעקב](#)), היא פרשת: "אשר יקרא ישראל מי כמוך עם נושע בה'". וידע הקהל ויתכונן.

²⁴ ביטוי לכאורה מקביל ל"מפני הבושה" הוא "מחמת או משום כיסופא, בארמית, אלא שבאמת פירושו הוא "שלא לבייש".

²⁵ שמואל הקטן 'מתנדב' לצאת מבית הדין של עיבור השנה על מנת שלא לבייש אדם אחר שכנראה בא בלי שהוזמן.

²⁶ ורבי חייה יוצא מבית המדרש כאשר רבי לא סובל את ריח השום, אך לא יודע או שלא רוצה להצביע על מי שריחו נודף ומעכיר את אוויר בית המדרש, למרות שלא הוא זה שהדיף ריח שום. שוב, על מנת שלא לבייש, הגם שכאן ניתן לשאול מה הועיל ר' חייה אם לא הוא זה שאכל שום, הרי הריח ימשיך. ראו בהמשך הגמרא שם שר' חייה למד מנהג זה "שלא לבייש" מר' מאיר, ור' מאיר משמואל הקטן ושמואל הקטן משכניה בן יחיאל וכו' עד משה רבנו. סוף דבר, "מפני הבושה" ו"שלא לבייש" הם שני צדדים של אותה מטבע. מחד גיסא יש להימנע מלעשות דברים "מפני הבושה" ומאידך גיסא, חשוב להימנע מלהעיר לאחרים "כדי שלא לבייש". ובין שניהם, הכלל הקיצוני שהלבנת פנים, במישרין ואולי גם בעקיפין היא כמו שפיכות דמים. ועל זה אפשר לחזור לדברי יוסף: "חס וחלילה, אין אחי חשודים על שפיכות דמים" (בראשית רבה צג ט).